

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА
МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 32

Заснований в 1996 році

Рівне – 2005

ББК 74.20**О - 59****УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379**

О Н О В Л Е Н Н Я З М І С Т У , Ф О Р М Т А М Е Т О Д І В Н А В Ч А Н Н Я І В И Х О В А Н Н Я В З А К Л А Д А Х О С В І Т И : З Б І Р Н И К Н А У К О В И Х П Р А Ц Ь . Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 32. – Рівне: РДГУ, 2005. – 155 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії дошкільної педагогіки, історії педагогіки, методики навчання і виховання дітей дошкільного віку, їх розвитку в сім'ї і дошкільних закладах.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, вихователів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:**Головний редактор:**

Хом'як Іван Миколайович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Заступник головного редактора:

Янцур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бех Іван Дмитрович – доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Воробійов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний університет „Рівненський економіко-гуманітарний інститут” ім. академіка Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Левківський Михайло Васильович – доктор педагогічних наук, професор (Житомирський державний педагогічний університет ім. Івана Франка);

Лисенко Неля Василівна – доктор педагогічних наук, професор (Прикарпатський державний педагогічний університет ім. В. Стефаника);

Лісова Світлана Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Малафійк Іван Васильович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Мітюров Борис Никифорович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович – доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів);

Пальчевський Степан Сергійович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор (Національний університет “Острозька Академія”);

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович – доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол №2 від 30.09.2005 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

Резюме: В статті обрaцaється вниmаnнe нa нeобхoднoсть пoдгoтoвки пoдрaстaющeгo пoкoлeння к вьбoрy и oвлaдeннy в бyдyщeм пpeдпpинимaтeльськими пpoфeссiями. Пoкaзaнo, чтo глaвньм yслoвиeм oбeспeчeння дoстaтoчнoгo yрoвня гoтoвнoстi личнoстi к пpoфeссioнaльнoмy сaмooпpeдeлeннy eсть вoспитaннe y стaршeклaсникoв интeрeсa к пpeдпpинимaтeльськoй дeятeльнoстi в пpoцeссe oвлaдeння экoнoмичeским рaсчeтoм. Oтoбpaжeнo сoдeржaннe пpoцeссa пoэтaпнoгo фoрмиpoвaння интeрeсa стaршeклaсникoв к пpoфeссiям oблaстi пpeдпpинимaтeльськoй дeятeльнoстi. Сдeлaнo aнaлиз oснoвньх пoдxoдoв к oпpeдeлeннy стpyктypы пpoфoриeнтaциoннoй рaбoты сo шкoльникaми.

Ключевые слова: пpeдпpинимaтeльськaя дeятeльнoсть, экoнoмичeский рaсчeт, пpoфoриeнтaция, пpoфинфoрмaция.

Summary. The article deals with the necessity if the preparation of youth for taking up the career of a businessman. The main condition for providing the sufficient level of the personality for the professional self-determination is educating the senior pupils' interest to business activity in the process of their mastering economic estimation. The article reflects the content of the stage-by-stage building the pupils' interest to the professions of the business activity. The article characterizes the main approaches to the determination of the structure of professionally orientated work with the pupils.

Key words: business activity, economic estimation, professionally orientated work, professional information.

Одержано редакцією 01.09.2005

УДК:37.032–057.874

Р.В. ПАВЕЛКІВ

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМОСТІЙНОСТІ СУЧАСНИХ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Резюме. В статті розкривається значення розвитку самостійності у навчальній та трудовій діяльності учнів молодшого шкільного віку як інтегральної властивості особистості, що стимулює її розвиток. Експериментально доведено взаємозв'язок між рівнем самостійності молодших школярів та успішністю їх навчання.

Ключові слова: самостійність, навчальна діяльність, трудова діяльність, молодші школярі.

Постановка проблеми. Одним із завдань сучасного реформування системи освіти є створення необхідних умов для розвитку в учнів навичок самообслуговування, стимулювання їх самореалізації, творчого самовдосконалення, професійного самовизначення, тобто розвитку самостійності як інтегральної властивості особистості.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить як про актуальність проблеми самостійності для практики та інтерес до її дослідження з боку вчених, так і про недостатню теоретичну та експериментальну розробленість питання у психології. Метою даної статті є вивчення особливостей сформованості самостійності у сучасних молодших школярів. Воно проведене у рамках дослідження особливостей розвитку свідомості та самосвідомості молодших школярів, яким ми займаємося вже понад десять років. Усього експериментальною роботою було охоплено 82 учні 3-х класів основної школи (порівно дівчаток та хлопчиків).

Психологи розуміють самостійність як вольову властивість особистості – здатність систематизувати, планувати, регулювати та активно здійснювати свою діяльність без постійного керівництва та практичної допомоги ззовні [8]. Наголошується [5], що сутність самостійності полягає в тому, що людина сама визначає свої вчинки, орієнтуючись при цьому не на тиск з боку оточуючих, не на випадкові впливи, а зважаючи на власні переконання, знання і уявлення про те, як слід діяти у тих чи інших ситуаціях.

Дослідження самостійності школярів у навчальній та трудовій діяльності, у повсякденній поведінці [4] дає підстави відзначити деякі суттєві положення. По-перше, самостійна поведінка дитини будь-якого віку принципово відрізняється від її стихійної поведінки. За самостійністю дитини завжди стоять керівна позиція та вимоги з боку дорослих. У міру розвитку дитини ця позиція стає дедалі менш відкритою, а дитина, звикаючи виконувати вимоги дорослих, починає орієнтуватися на останніх як на певні зразки поведінки. Лише на основі вироблених умінь та навичок, що відповідають вимогам дорослих, може бути вихована самостійність як найцінніша риса особистості. Якщо такі вміння та навички не сформовані, то надання дитині самостійності призводить лише до стихійної поведінки, порушення суспільних вимог. По-друге, рівень самостійності дітей (і, відповідно, вимоги до неї) зростає в міру розвитку їх можливостей. У розвитку самостійності виділяють три ступені: перший – дитина самостійно діє у звичних для неї умовах, в яких вироблялися звички, без нагадувань, спонукань та допомоги з боку дорослого; другий – дитина самостійно використовує звичні способи поведінки у нових, однак близьких до звичних ситуаціях; третій – дитина визначає свою поведінку у будь-яких умовах на основі засвоєного правила, яке набуло генералізуючого характеру. Таким чином, самостійність завжди є продуктом підпорядкування дитини вимогам дорослих і, водночас, власної ініціативи дитини. І чим глибше, осмисленіше засвоїла дитина норми і правила поведінки, тим ширші у неї можливості ініціативно і самостійно застосувати їх у нових умовах життя.

Самостійність – це свідоме мотивування дій та їх обґрунтованість, незалежність від чужих впливів, прагнення і здатність діяти відповідно до власних переконань (С.Л.Рубінштейн). Вона виявляється по-різному і

специфічно у різних видах діяльності. Особливе значення для нашого дослідження має, зрозуміло, проблема пізнавальної самостійності учнів.

У більшості досліджень останніх років пізнавальна самостійність учня трактується як сформованість прагнення та уміння пізнавати у процесі цілеспрямованого пошуку. У ній розрізняють два аспекти: мотиваційний і процесуальний. Перший акцентує потребу і прагнення особистості до пізнання, які виявляються в активному сприйманні, допитливості, пізнавальних інтересах, самостійному ставленні до результатів праці, у потребі самоконтролю тощо. Проте мотиваційний бік пізнавальної самостійності сам по собі ще не забезпечує і не формує процесуального аспекту пізнання, тобто оволодіння засобами і способами пізнання, розвитку тих практичних та інтелектуальних можливостей особистості, які зумовлюють виконання самого механізму пізнання, інакше кажучи, уміння пізнавати в процесі цілеспрямованого пошуку [3].

Обидва аспекти пізнавальної самостійності взаємопов'язані і структурно неподільні. Водночас кожен з них досліджується як особлива і відносно незалежна риса особистості. Наприклад, учень прагне пізнати нове, але йому бракує знань і пізнавальних умінь, або ж, навпаки, у нього є і знання, і уміння, однак відсутні пізнавальні інтереси, допитливість чи активність. Тому цілком справедливою є думка про те, що пізнавальна самостійність не зводиться лише до розвитку інтелектуального потенціалу особистості, слід водночас формувати у неї адекватні спонукання до активного й осмисленого засвоєння знань і способів дій. На сьогодні вважається, що пізнавальна самостійність особистості виявляється у потребі та умінні самостійно мислити, у здатності орієнтуватися у нових ситуаціях, самому бачити в останніх задачі та знаходити підхід до їх розв'язання [11].

Основною особливістю молодшого шкільного віку [1] є зміна соціальної позиції особистості: вчорашній дошкільник стає учнем, членом шкільного та класного колективів, де слід дотримуватися нових норм поведінки, вміти підпорядковувати свої бажання новому розпорядку тощо. Усе це сприймається дитиною як певний переломний момент у житті, що супроводжується ще й перебудовою системи взаємин з дорослими, найбільш авторитетною фігурою серед яких є вчитель.

Провідною діяльністю для молодшого школяра стає учіння, яке суттєво змінює мотиви їх поведінки та відкриває нові джерела розвитку пізнавального та особистісного потенціалу. Включаючись у нову для себе навчальну роботу, діти поступово звикають до її вимог, а дотримання останніх, у свою чергу, зумовлює розвиток нових якостей особистості, відсутніх у дошкільному віці. Основними новоутвореннями психіки молодшого школяра є довільність як особлива якість психічних процесів, внутрішній план дій та рефлексія. Саме завдяки їм психіка досягає того рівня розвитку, який робить можливим цілеспрямоване формування у молодших школярів самостійності взагалі та пізнавальної зокрема.

Перша серія проведених нами експериментів стосувалася виявлення особливостей вияву молодшими школярами самостійності у різних сферах життя (учіння, дозвілля), для чого ми скористалися методикою „Фільм-тест” Р.Жіля з дещо модифікованою інструкцією та процедурою проведення.

Фронтальне виконання класичного варіанта методики засвідчило, що до завершення тестування більшість учнів втомлюється, у них зникає зацікавленість у роботі, що, як правило, змінює характер відповідей. Цим і було викликано застосування індивідуальної процедури виконання методики, яка дозволяла знімати цю проблему.

Друга зміна стосувалась інструкції. Багаторазові експерименти дають нам підстави стверджувати, що більшість молодших школярів відчуває значні труднощі, коли їм пропонують відповісти на питання: „Як ти вважаєш, що скаже другий персонаж, зображений на картинці?” Механізми проєкції, як нам здається, у дітей даного віку для цього ще недостатньо розвинуті. Інструкція, яка пропонувалась нами („Де хочеш бути ти?”), переводить методику з проєктивної у самооцінювальну. Зрозуміло, що її застосування потребує встановлення адекватного контакту з досліджуваними, оскільки лише за умови довіри можна отримати щирі відповіді.

Узагальнення одержаних результатів свідчить, що у різних ситуаціях третьокласники виявляють різне ставлення до можливості діяти самостійно або ж разом з кимсь (дорослим, ровесником). Так, на прогулянку переважна більшість хлопчиків полюбляє ходити без дорослих, тоді як дівчатка частіше (73%) воліли б робити це з кимсь, у тому числі і з дорослими. Про виконання побутових дій (одягатися, прибирати свої іграшки тощо) практично всі діти відповіли, що вони їх виконують самостійно і не потребують допомоги дорослих.

Істотно іншими були вибори третьокласниками варіантів малюнка у ситуації виконання навчальних завдань. Так, 61% вказали, що хотіли б виконувати домашні завдання у присутності дорослих. Відсоток дівчаток серед тих, хто вибрав такі варіанти відповідей, також вищий порівняно з хлопчиками (відповідно 73% і 49% обстежених).

Дані про особливості вияву молодшими школярами самостійності при виконанні домашніх завдань уточнювалися за допомогою складеного нами спеціального опитувальника:

Як ти виконуєш домашні завдання: а) сам; б) з допомогою старших (мами, батька, бабусі, сестри, брата)?

Коли не можеш сам розв'язати задачу чи виконати вправу, що ти робиш: а) читаєш правила в підручнику; б) просиш допомоги у старших; в) просиш допомоги в однокласника; г) залишаєш завдання невиконаним?

Коли готуєшся до уроків, чи користуєшся ти, крім підручника, іншими книжками, журналами: а) так; б) ні?

Які навчальні завдання тобі найбільше подобається виконувати? Чому?

Так, 68% третьокласників відповіли, що самостійно виконують домашні завдання, і лише 32% – з допомогою старших, що свідчить, передусім, про розуміння ними важливості самостійності як соціально значущої риси особистості. 78% школярів вказали, що при виникненні труднощів воліли б звернутися за допомогою, і лише 22% відзначили, що вміють самостійно шукати відповідь на невідоме у підручниках. Деяко суперечить сказаному та обставина, що 62% дітей при виконанні домашніх завдань користуються, крім підручників, ще й іншою літературою.

Уточнення отриманих даних про особливості прояву молодшими школярами самостійності на уроках та при виконанні домашніх завдань за допомогою складеного нами опитувальника для педагогів свідчить про наявність такої загальної тенденції: діти, які краще навчаються, більше прагнуть працювати самостійно, не намагаючись отримувати допомогу від старших; діти ж, які навчаються гірше, потребують більшого контролю дорослих, їм важко самостійно виконувати домашні завдання та громадські доручення.

На другому етапі дослідження для більш детального вивчення особливостей самоаналізу та самооцінки молодшими школярами власної самостійності з ними було проведено формалізоване інтерв'ю на основі модифікованого нами опитувальника [12]:

Я без нагадувань виконую домашні завдання.

Я прибираю у своїй кімнаті тільки після того, як мені про це скажуть.

Я без нагадувань виконую шкільні доручення.

Я виконую доручення по дому лише після нагадувань.

Я ніколи не приймаю самостійних рішень.

Я виконую домашні завдання без сторонньої допомоги.

Я ніколи не відстоюю своєї думки.

Перед тим, як розв'язати якусь проблему, я раджуся з рідними, друзями.

Я намагаюся самостійно знайти відповідь на питання.

Я без нагадувань дотримуюсь режиму дня.

Я планую свій вільний час, порадившись перед цим з друзями, рідними.

Я із задоволенням виконую самостійні завдання, дані вчителем (пишу реферати, читаю додаткову літературу тощо).

При цьому ми скористалися не 6-бальною, а 3-бальною градацією („так”, „ніколи”, „ніколи”) вияву ознак самостійності, що полегшувало молодшим школярам виконання завдання.

Відповідно до отриманих результатів, 73% учасників експерименту беруться за домашні завдання без нагадувань, однак лише 26% виконують їх без сторонньої допомоги. Під постійним наглядом старших готують домашні завдання 7% учнів; при цьому 63% вважають, що їм потрібні допомога та нагляд.

Лише 18% школярів самостійно виконують сімейні та шкільні доручення, 31% – іноді, а 51% – лише тоді, коли є постійний контроль ззовні. Самостійно прибирають за собою вдома 41% третьокласників, 22%, навпаки, з кимсь із старших, а 37% взагалі цього не роблять.

З отриманих результатів випливає, що молодші школярі рідко приймають самостійні рішення стосовно будь-яких аспектів свого життя. Так, 41% учасників експерименту завжди приймають ті чи інші рішення з чіткою підказкою, і лише 24% роблять це час від часу самостійно, а 35% зауважили, що будуть діяти залежно від ситуації. При цьому 68% респондентів заявили, що хотіли б отримати пораду під час прийняття рішень. Свою думку, за їх власною оцінкою, прагнуть відстоювати 50% молодших школярів, 33%, зазвичай, уникають це робити, а решта – 17% – заявили, що будуть діяти залежно від ситуації. Зауважимо, що у більшості випадків (87%) молодші школярі не намагаються самостійно шукати відповіді на питання, що постають перед ними. Це можна розглядати як своєрідний індикатор ще не сформованої потреби такої позиції. Звичайно, легше запитати батьків чи когось ще, ніж самому шукати відповідь, однак саме тому так важливо, щоб дорослі у цьому віці виховували у дітей прагнення діяти самостійно і незалежно.

Учасники експерименту загалом (76%) дотримуються режиму дня, 46% з них певною мірою планують свій вільний час. 71% школярів третього класу люблять самостійно виконувати ту чи іншу роботу, і лише 6% відмовляються від цього.

Для визначення рівня самостійності молодших школярів у цілому ми скористалися спеціальним опитувальником [9]:

Близькі і знайомі вважають, що я – впевнена у собі людина.

Я завжди повертаюся до справи, яку розпочав, навіть якщо мене ніхто не контролює.

Я завжди намагаюся робити те, що мені під силу.

Я часто відмовляюся від розпочатої справи через сумніви в успіху.

Я завжди виявляю завзяття в досягненні поставленої мети.

Я часто відмовляюся від своїх намірів, якщо інші кажуть, що в мене нічого не вийде.

Як правило, всі рішення я приймаю після того, як з ким-небудь пораджуся.

Мені часто важко примусити себе зосередитися на виконанні завдання чи доручення.

Я, зазвичай, відмовляюся від роботи, якщо вона у мене не виходить.

Для успішного виконання відповідальної роботи мене слід контролювати.

Узагальнення отриманих результатів показує, що у 27% учасників експерименту було виявлено

високий, у 49% – середній і у 24% низький рівень самостійності.

Одержані результати уточнювалися за допомогою методики Л.К.Осницького [6], спрямованої на з'ясування особливостей оцінки школярами своїх можливостей та зусиль у навчальній і практичній діяльності:

Вивчити матеріал з підручника для мене краще: а) самостійно; б) з допомогою вчителя; в) з допомогою батьків.

Розв'язувати задачі мені більше подобається: а) самостійно; б) з допомогою вчителя; в) з допомогою батьків.

Виконуючи доручення, надаю перевагу: а) робити все самостійно; б) запитати поради в інших.

Я більш за все цікавлюся: а) навчанням; б) іншими справами.

Коли я щось роблю, то в мене виникає бажання: а) приносити користь; б) вирізнитися у чомусь; в) допомогти комусь.

Я більше люблю: а) наслідувати інших; б) робити все по-своєму; в) співпрацювати з іншими.

Свої успіхи у навчанні я оцінюю як: а) високі; б) достатні; в) задовільні; г) погані (незадовільні).

Найважливіше для майбутнього: а) навчатися; б) щось інше.

Аналіз відповідей третьокласників свідчить про залежність рівня їх самостійності від різновидів навчальної діяльності. Так, приміром, матеріал підручника більшість молодших школярів (57%) краще засвоює з допомогою вчителя; 37% респондентів люблять робити це самостійно, і лише 6% – з допомогою батьків. А от розв'язувати приклади чи задачі більшість третьокласників (76%) прагне самостійно (після отримання пояснення відповідної теми). При цьому 60% учасників експерименту оцінюють свої успіхи у навчанні як достатні, 35% вважають їх високими і лише 5% – задовільними.

При виконанні різноманітних доручень 43% третьокласників прагнуть до самостійності, 31% радяться з іншими, а 26% користуються чієюсь допомогою. Цікаві результати були отримані і стосовно відповідей молодших школярів на питання „Я більше люблю”: варіант відповіді „наслідувати інших” вибрали лише 6% учасників експерименту; „робити все по-своєму” і „співпрацювати з іншими” – відповідно, 45% – 49%.

Для дослідження сформованості в учнів умінь уважно слухати, чітко виконувати вказівки вчителя та самостійно продовжувати розпочату роботу ми скористалися методикою „Графічний диктант”. До участі в експерименті були також залучені учні першого класу (всього 28 чоловік). Інструкція у кожному випадку була модифікована відповідно до вікових можливостей дітей. Оцінювалася результативність дій учнів під диктування та продуктивність самостійного продовження візерунка окремо для кожного класу, а потім здійснювався порівняльний аналіз наслідків діяльності учнів першого та третього класів.

З „Графічним диктантом” під керівництвом експериментатора всі досліджувані справилися набагато краще, ніж при самостійній роботі. Так, помилки у виконанні візерунка при цьому допустили лише 7% учнів першого і 5% учнів третього класу (при самостійному виконанні завдання, відповідно, 54% і 35% досліджуваних).

Цікаво, що як серед першокласників, так і серед учнів третього класу були такі, які, правильно виконуючи завдання під керівництвом експериментатора, робили помилки при самостійній роботі (відповідно 7% і 5% досліджуваних). Однак частіше простежувалася така тенденція: якщо учень неправильно накреслив візерунок під диктування, то він його неправильно виконує і далі (відповідно 35% і 26% досліджуваних), що можна інтерпретувати як наявність певного зв'язку між умінням уважно слухати вказівки вчителя та рівнем розвитку самостійності.

Проведений нами кореляційний аналіз свідчить про наявність тісного взаємозв'язку між рівнем самостійності молодших школярів та успішністю їх навчання (отримані значення коефіцієнта рангової кореляції за формулою Спірмена вищі за 0,9).

Результати дослідження свідчать про недостатньо високий рівень розвитку самостійності, особливо пізнавальної, у сучасних молодших школярів. Високо оцінюючи соціальну значущість цієї особистісної властивості, відзначаючи її сформованість у себе, вони, водночас, рідко приймають самостійні рішення, не вміють діяти самостійно. Якщо на дозвіллі та при виконанні щоденних побутових справ діти прагнуть до самостійності та здатні її виявляти, то у пізнавальній діяльності вони орієнтуються на вказівки та допомогу з боку дорослих, віддають перевагу репродуктивним завданням, а при самостійному виконанні завдань допускають значно більше помилок, ніж працюючи під керівництвом вчителя.

Отже, розвиток самостійності у молодшому шкільному віці, таким чином, є поступовим рухом від невміння самостійно приймати рішення і потреби в опіці з боку дорослого до вміння і здатності обходитися власними силами. Дитяча самостійність розвивається внаслідок зняття суперечностей між прагненням дитини до спільної діяльності з дорослими і педагогічною тенденцією привчати дітей до самостійних дій, між потягом дитини до волі вибору, незалежності у вчинках і судженнях і педагогічним обов'язком вводити дитячу ініціативу та активність у рамки соціально прийнятних норм.

Пізнавальна самостійність молодших школярів формується лише в процесі їх власної активної пізнавальної діяльності, яка вимагає самостійних зусиль думки, волі, почуттів, діяльності, в якій діти беруть участь у відборі потрібних знань і способів виконання завдань, у пізнавальному пошуку, спрямованому на отримання нових знань і опанування способів дії. Сприяє цьому також поступове збільшення обсягу та урізноманітнення самостійних завдань, застосування творчих робіт у поєднанні з роботами тренувального

характеру тощо.

Перспективи дослідження ми вбачаємо, передусім, у подальшому вивченні психологічних умов та механізмів розвитку самостійності молодших школярів, а також у апробації продуктивних форм і методів використання останніх у педагогічній практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заброцький М.М. Основи вікової психології. – Тернопіль: БОГДАН, 2004.
2. Заброцький М.М., Павелків Р.В. Педагогічна психологія (теоретичні концепції та психологічний практикум). – Рівне: РДГУ, 2003.
3. Лернер И.Я. Дидактические основы формирования познавательной самостоятельности учащихся при изучении гуманитарных дисциплин// Афтореф. дисс.... д-ра пед. наук. – М., 1971.
4. Люблинская А.А. Учителю о психологии младшего школьника. – М.: Просвещение, 1977.
5. Общая психология/ Под ред. А.В. Петровского. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1977.
6. Осницкий А.К. Психология самостоятельности. Методы исследования и диагностики. – М. – Нальчик: Эль-Фа, 1996.
7. Павелків Р.В. Особливості схильності молодших школярів до регуляції своєї поведінки // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України./ За ред. Максименка С.Д. – К.,2002, Т.4, Ч. IV. – С.200-208.
8. Платонов К.К. Краткий словарь психологических понятий. – 2-е изд. – М.: Высш. шк., 1984.
9. Прыгин Г.С., Степанский В.И., Фарюгин В.И. Определение индекса эффективной самостоятельности// Вопр. психол. – 1987. – №4.
10. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. О месте психического во всеобщей взаимосвязи явлений материального мира. – М.: Изд-во АН СССР, 1957.
11. Савченко А.Я. Развитие познавательной самостоятельности младших школьников. – К.: Рад. школа, 1982.
12. Фридман П.М., Пушкина Т.А., Каплунович И.Я. Изучение личности учащегося и ученических коллективов. – М.: Просвещение, 1988.

Резюме. В статье раскрывается значение развития самостоятельности в учебной и трудовой деятельности учащихся младшего школьного возраста как интегративной особенности личности, что стимулирует её развитие. Экспериментально была доказана взаимосвязь между уровнем самостоятельности младших школьников и успешностью их обучения.

Ключевые слова: самостоятельность, учебная деятельность, трудовая деятельность, младшие школьники.

Summary. In the article is exposed the meaning of development of independence of junior pupils in the educational and labor activities, as the integral property of person, which helps to her development. The connection between degree of the junior pupils' independence and the progress of their studies.

Key words: independence, educational activities, labor activities, junior pupils.

Одержано редакцією 01.09.2005

УДК:371.71.04

В.М. ОРЖЕХОВСЬКА

ПРЕВЕНТИВНА ПЕДАГОГІКА – НАУКА ПІЗНАННЯ

Резюме. У статті розкривається превентивна педагогіка як нова філософія, нова модель виховання, що враховує всі етапи і складові процесу соціалізації особистості, розглядає дитину як суб'єкт виховного процесу, забезпечує його фізичний, психічний, духовний, соціальний розвиток, вироблення відповідальної поведінки, імунітету до негативних явищ навколишнього середовища, профілактику і корекцію негативних проявів у поведінці, соціально-правову захист дітей та молоді.

Ключові слова: превентивна педагогіка, соціалізація особистості, суб'єкт виховного процесу, відповідальна поведінка, профілактика і корекція негативних проявів у поведінці.

Під такою назвою 2 роки тому була проведена Міжнародна науково-практична конференція у Болгарії за участю країн Центральної та Східної Європи.

Останніми роками у педагогічному лексиконі України утвердився термін “превентивне виховання”. За словником „превентивний” – попереджувальний допоміжний, захисний. Цей термін з'явився у 1997 році внаслідок творчої співпраці з департаментом превентивної освіти ЮНЕСКО. Тоді за підтримки ЮНЕСКО в Україні, Болгарії та Угорщині були проведені семінари-тренінги з проблеми профілактики вживання куріння, алкоголю, інших наркотиків, ВІЛ/СНІДу.

Відгоді в Україні означені проблеми почались досліджуватись більш інтенсивно. У 1999 році при АПН України була створена міжнародна кафедра превентивної освіти і соціальної політики ЮНЕСКО.

Проблема превентивності гостро стоїть в усьому світі. В рамках ЮНЕСКО це одна з найпріоритетніших проблем світової науки в системі психолого – педагогічних, медичних, правових, соціологічних досліджень. Та

ЗМІСТ

<i>Переднє слово ректора РДГУ Постоловського Р.М.</i>	3
<i>Дем'янюк Т.Д.</i> Інноваційна діяльність кафедри теорії і методики виховання	4
<i>Лісова С.В.</i> Сучасні тенденції модернізації національних систем освіти: пошук і перспектива	13
<i>Безкорвайна О.В.</i> Гуманістичні ціннісні орієнтири як основа формування толерантної особистості сучасного підлітка	17
<i>Хамедюк Н.С.</i> Актуальні проблеми виховання гуманістично спрямованої особистості учня на принципах педагогіки толерантності	23
<i>Рабченюк Т.С.</i> Особливості виховання обдарованої дитини в сучасному навчальному закладі	27
<i>Матюхіна Н.В.</i> Розвиток творчої обдарованості учнів у процесі навчально-виховної діяльності вчителя	32
<i>Дем'янюк Б.П.</i> Формування наукового світогляду школярів при викладанні фізики у сучасній школі	36
<i>Дем'янюк Т. Д., Камінська Є. І.</i> Духовно-моральний розвиток особистості учня в умовах діяльності української національної „школи – родини”	39
<i>Черній А.Л.</i> Організаційно-педагогічні засади виховного процесу в організації пласт	44
<i>Сойчук Р.Л.</i> Контрасти американської системи виховання	46
<i>Тимощук Н. С.</i> Оновлення змісту та організації процесу особистісно орієнтованого виховання таршокласників у позакласній роботі	49
<i>Пилипей О.В.</i> Використання інтерактивних методик в навчально-виховній роботі вчителя-словесника	54
<i>Назаренко Г.А.</i> Культура міжетнічних відносин старшокласників: результати констатуючого етапу ксперименту та завдання виховної діяльності	58
<i>Чернишина В.М.</i> Формування ціннісних орієнтацій в системі діяльності педагогічного колективу	63
<i>Кириленко С.В.</i> Громадянська відповідальність як показник сформованості культури здоров'я	67
<i>Косарєва Н.І.</i> Формування духовності особистості на засадах цінностей українського народу	70
<i>Павелків О.М.</i> Формування в учнів інтересу до підприємницької діяльності у процесі оволодіння економічним розрахунком	73
<i>Павелків Р.В.</i> Експериментальне вивчення особливостей самостійності сучасних молодших школярів	76
<i>Оржеховська В.М.</i> Превентивна педагогіка – наука пізнання	80
<i>Левківський М.В.</i> Соціальна зрілість старшокласників (підходи до формування)	85
<i>Нечипорук Л.І.</i> Формування ноосферної моральної позиції старшокласників	87
<i>Кукалець М.В.</i> Дидактичні аспекти підготовки учнів до засвоєння навчального матеріалу	91
<i>Гавлітіна Т.М.</i> Завдання і зміст національно-патріотичного виховання підлітків в позашкільних навчальних закладах	95
<i>Кособуцька Г.П.</i> Кредитно-модульна система: завдання, пошук, результати у вищому навчальному закладі	98
<i>Наумчук Г.І.</i> Духовність і формування особистості майбутнього вчителя	103
<i>Дупак Н.В.</i> Зарубіжний досвід розробки стандартів професійної освіти	107
<i>Красовська О.О.</i> Естетична освіта студентів педагогічного факультету	113
<i>Крижановська Т.І.</i> Шляхи оновлення професійної підготовки музикантів-педагогів у курсі “історія музики”	116
<i>Петренко О.Б.</i> Громадянська спрямованість діяльності українських просвітительок кінця ХІХ – початку Х ст.	119
<i>Федорченко Т.Є.</i> Проблеми ненасильства в контексті дитячої безпритульності	122
<i>Габова Л.І.</i> ВІЛ/СНІД як чинник погіршення репродуктивного здоров'я неповнолітніх	125
<i>Піддубник В.Г., Якимчук С.Н.</i> Основи роботи з вокальним ансамблем	128
<i>Graca Tadeusz</i> Etapy kształtowania umiejętności w kształceniu zawodowym	132
<i>Рабченюк Т.С.</i> Індивідуальне навчально-дослідне завдання як вид самостійної роботи студента творчого характеру	135
<i>Ціпан Т.С.</i> Громадське виховання в умовах дитячо-юнацького руху: історичний аспект	141
<i>Якимчук М.Ю.</i> Особливості навчання і виховання обдарованих дітей	148
<i>Відомості про авторів</i>	152

Наукове видання

ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 32

Заснований у 1996 р.

Редактор збірника *Дем'янюк Т.Д.*

Відповідальний за підготовку збірника до видання *Янцур М.С.*

Технічний редактор *Кравчук В.Ю.*

Комп'ютерна верстка *Лазарчук В.В.*

Здано до набору 12.09.2005 р. Підписано до друку 30.09.2005 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 22,86. Обл. вид. арк. 23,19. Замовлення № 1/6. Наклад 120

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет,
кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 **ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ: Збірник наукових праць. Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 32. – Рівне:
РДГУ, 2005. – 155 с.**

ISBN 966 – 7281 – 08 – 3.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем педагогіки, дидактики, історії педагогіки, теорії і методики виховання дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, керівників загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20